

עם תום ספירת העומר ובואו של חג השבועות- אנו מוציאים גיליון חדש. הגיליון עוסק בייחודה של ארץ ישראל כצומת תרבותי ומסחרי לאורך התקופות.

מוזמנים לעיין בדבריו של פרופ' תמיר גורן על תל אביב כמוקד בילוי עבור ערבים בתקופת המנדט הבריטי, ובדבריו של פרופ' יוסף דרורי על תולדותיה של ארץ ישראל כמרכז בין המזרח והמערב לאורך ימי הביניים. בגיליון תמצאו גם התייחסות למטבעות נדירים ומיוחדים, המשקפים שילוב בין מסורת מערבית ותושבים מהמזרח. ולסיום חידה מאת ארז גירון. חג שבועות שמח ובריאות לכולם.

בילוי ערבים בתל אביב

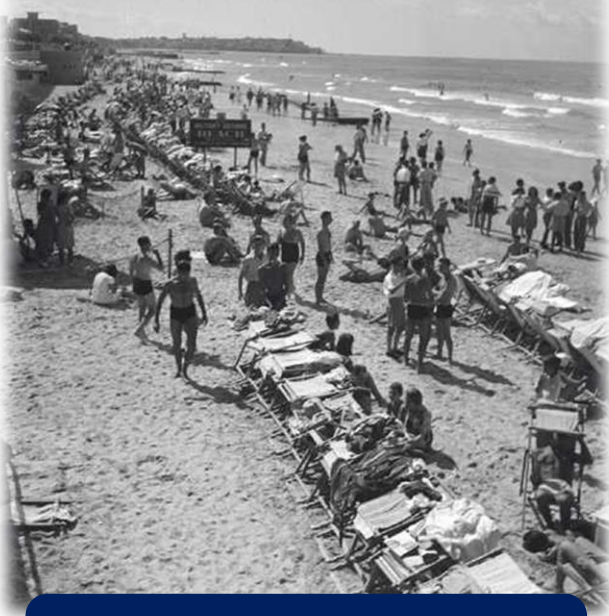
פרופ' תמיר גורן

בתקופת המנדט הבריטי החלו להתרחב בקרב הערבים הרגלי הבילוי אצל יהודים. התופעה ניכרה כבר בשלהי העת העות'מאנית. בתל אביב התופעה בלטה בשל ההיצע הרב והמגוון של מקומות הבילוי, ובשל תפקידם בחיי העיר. כבר בשנותיה הראשונות החלה תל אביב למשוך אליה מבקרים ערבים, שבאו מתוך מניעים של בילוי והנאה. התפתחותה המהירה של תל אביב הפכה אותה עד מהרה לעיר חוף נעימה שהציעה ניחוח אירופי מודגש. ככזו ניחנו מקומות הבילוי שלה באווירה קוסמופוליטית וסיפקו בילוי רבגוני. משנה לשנה גדל מספר הערבים שפקדו את אתרי הבילוי בתל אביב. תנועה זו למקומות הבילוי סיפקה המחשה מובהקת לצורך של הערבים לנהוג בשגרת חיי היום-יום למרות ההסלמה שחלה בסכסוך היהודי-הערבי.

חלק מהבילויים נקשרו לעונות השנה ולחגים מסוימים: בימות הקיץ באו היפואים ליהנות מחוף הים המתפתח של תל אביב, שהציע מרחב פתוח למנוחה, לבילוי ולשעשועים. בתקופת החורף, חגיגות הפורים – שנודעה להן חשיבות רבה בהבניית סמלי התרבות של העיר העברית – משכו ערבים רבים מסביבותיה. ערבים מקרב האליטה היפואית, בעיקר נוצרים, אף השתתפו בנשפים שהתקיימו בליל חג הפורים. המשיכה לתל אביב בלטה בימי חג ומועד של המוסלמים והנוצרים. בימי עיד אל-אדחא (חג הקורבן) מלאה תל אביב במטיילים ערבים לבושי חג, שבאו לאתרי הבילוי בחוף הים. עשירי יפו ומשפחותיהם הסתובבו בתל אביב במכוניותיהם ההדורות וערכו קניות בחנויותיה. בימי חג הולדת הנביא מוחמד, באו לתל אביב מוסלמים רבים לבושי מועד. בימי חג הפסחא, באו נוצרים רבים מיפו לטייל ברחובות תל אביב וליהנות מבתי הקפה והחנויות. בני האליטה היפואית נמשכו לניחוח האירופי שהציעה העיר הגדולה בדמות בתי המלון, אתרי הבידור ובתי הקפה. גם הסרטים שהוקרנו בבתי הקולנוע המהודרים של תל אביב היו בילוי אהוד בקרב ערביי יפו. העיתונות הערבית תיארה את תל אביב כעיר מסוכנת ובעיקר כמי שמשחיתה את מידותיהם של הצעירים. זו הפנתה ביקורת נוקבת כלפי המבלים בתל אביב וקראה לערבים להימנע מלבקר בה, אך לשווא. עם פרוץ "מאורעות 1936" תנועת הערבים לתל אביב פסקה, ועתידה להתחדש ב-1939 ונמשכה עד סוף תקופת המנדט.

ערבים צופים בחגיגות פורים בתל אביב, 1935

חוף הים השוקק והומה אדם של תל אביב בשנות הארבעים ובאופק יפו

זיכרון
ארץ

אוניברסיטת בר-אילן
הפקולטה למדעי היהדות

המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה
(ע"ש מרטין זוס)

ארץ ישראל בין מזרח למערב

פרופ' יוסף דרורי

הפרק שאותו אסקור ידון בהשפעות, במגעים ובתמורות בנופה ובפעילות תושביה של ארץ ישראל להן נחשפו בימי הביניים למן הכיבוש המוסלמי, במאה השביעית ועד לכיבוש העותומני (ב1517).

ההשתלטות המוסלמית (המתוארכת לרוב סביב 640) החזיר את ארץ ישראל למעגל התרבות והציויליזציה המזרחית. לשון השליטים, המנהל, שמות היישובים ושפת התושבים חזרה להיות לשון שמית [ערבית – במקום היוונית או הלטינית שנהגו קודם לכן] שילובה של הארץ במרחב המוסלמי, דובר הערבית, שהשתרע מפרס וגבול הודו עד לספרד וצפון אפריקה לחופי האוקינוס האטלנטי, התבטא במספר תמורות, שהונהגו בהדרגה. כאלה היו שינוי במזון הגדל, הנמכר והנאכל בעריה (איסור אכילת בשר חזיר – המנעות משתיית יין) הקמת מבני פולחן ייחודיים (מסגדים – קברי קדושים) ובניית אכסניות ופונדקים לעולי הרגל הבאים בגבולה.

ואולם רישומה של התרבות הקדם-אסלאמית ואנשי המקצוע הבקאים בהעמדתה לא התבטל. ידע בבנייה חילונית (נמל ומספנה בעכו) ודתית (מבני קודש : כיפת הסלע, מסגד אלאקצא), הזרמת מים, בנייה עירונית (שווקים ברמלה ובירושלים), שיטות גידול חקלאיות, קשרים מסחריים עם נמלי אירופה (כגון : אמלפי) חישבו לוח השנה החקלאי (הנחוץ לקביעת מועדי זריעה וקציר וכן חגים עונתיים) קישוט מבנים פרטיים וציבוריים בפסיפסים רבי עיטורים (גיאומטריים או צמחיים, הנמנעים מציור דמויות אדם) כל אלה נותרו רלבנטיים.

גם העולם ממזרח לארץ ישראל תרם – בעקבות הכיבוש המוסלמי שייתר את הגבולות הנושנים שבין פרס לרומי ויורשתה ביזנץ – מקצת מהישגיו ותרבותו לארץ. מסין יובאו כלי קרמיקה, בדים יקרים, חפצי נוי ולימים נייר, מהודו בשמים ותבלינים ומפרס גידולים חדשים (קנה סוכר, תפוז, לימון, בננה) ומוטיבים בעיטור מבנים. בדורות מאוחרים יותר (מאות 14-15) יביאו לארץ מהגרים, פליטים ובעיקר חיילים ולוחמים בני הערבה האסיאתית שיטות לוחמה ואימון צבאי, הקמת מצור, מנהגי בילוי ופנאי (קלפים, משחקי פולו, תחרויות רכיבה על סוסים) והכנת מזונות (קומיס "חלב סוסות")

ארץ ישראל בין מזרח למערב

פרופ' יוסף דרורי

זיקתה של אירופה לארץ ישראל הנובעת מן התרבות והמסורת הנוצרית כלפי חבל ארץ בו נולדה דת זו ובה פעלו (וסבלו) מייסדה ותלמידיו משכה אליה מהגרים קבועים וארעיים : לוחמים, אבירים, כהני דת, חיילים וסוחרים, צליינים ובני מסדרים דתיים (פרנציסקנים – טמפלרים) . גורם זה, הקשר עם העבר הנוצרי (שראה עצמו כממשיכו של עם ישראל המקראי, על מלכיו ונביאיו) והרצון לפקוד את אתרי פעולת ראשוניו לא גימד את משקלן של תרבויות המזרח. מעיראק ופרס הגיעו תלמידי חכמים (שהנחילו את מוסד המדרסה, הוראת תכנים דתיים למבוגרים ובנית בתי מגורים למוריה ולבאים בשעריה) וכן סגפנים ויראי שמיים שחיפשו מקומות לקיים בהם את אורח חייהם המתבדל [צפת והגליל היוו מרחב פעיל לחברי המסדרים הצופיים, שבתורם השפיעו גם על יהודי הגליל] ואף להם נבנו מעונות ייחודיים. .

ארץ ישראל הימבינימית התייחדה מאזורים אחרים גם בכך שבמשך כמעט שתי מאות נמצאה בה נוכחות קבועה (מדינית וצבאית) של הפרנקים בני מערב אירופה. התקופה הצלבנית (1099-1291) העשירה את נופי הארץ ובניינה בכנסיות (בירושלים, בעכו, ברמלה ובאבו גוש) במבצרים (הונין, מונפור, עתלית, יחיעם , צפת) במתקנים עירוניים (רחובות, רבעים , תעלות ניקוז, חומות), ובאחוזות כפריות (מנזרות , אקוה בלה) . נוכחות הפרנקים זימנה אפשרות עשירה יותר לסחר עם אירופה (ייצוא הדרים - כותנה - משי - קני סוכר – סבון).

הווי החיים ומגוון השירותים המזומנים לתושבי הקבע בארץ ישראל, בחופים ובפנים הארץ, בגליל ובבקעת הירדן חייב היה רבות לפוקדים את יישוביה ועריה ממזרח וממערב (סוחרים – מאמינים – חיילים – למדנים – הרפתקנים).

בין אתונה לאדומיאה – המטבע הכיפתי

יניב לוי

כאשר אנו מביטים בממצא הארכיאולוגי ובמציאות הנוכחית בארץ ישראל, לא נחדש דבר אם נאמר כי הארץ הייתה, והינה עדיין "ארץ מעבר". היא טועמת מתרבויות שונות, וניזונה מעולמות שונים.

מציאות זו משתקפת במטבעות ארץ ישראל לכל אורך ההיסטוריה. הופעתם הראשונה של מטבעות באזורנו מתחילה בתקופה הפרסית. טיפוסים רבים מחקים דגמים פופולארים שונים ממזרח וממערב. החיקוי הנפוץ ביותר בתקופה זו הוא הדגם האתונאי (איור 1) שהיה מעין "הדולר" או "היורו" של אותה התקופה. את החיקויים אנו מוצאים במטבעות מאוכלוסיות רבות: פחוות יהד, שומרון, עזה, אשקלון ועוד.

אבקש לחשוף אתכם לקבוצה קטנה ביותר של מטבעות אשר כמעט ואינה ידועה. מדובר במספר מטבעות בודדים בלבד אשר מאתגרים את המחקר:

מצידו האחד של המטבע ניתן לראות חיקוי של הדורס הלילי מהדגם האתונאי, אך בצידו האחר של המטבע, בעל הצורה הכיפתית, לא ניתן לזהות דגם מסויים (על מטבע אחד ניתן לזהות את קווי המיתאר של אתנה). קבוצה זו נקראת כיום "מטבעות אדום".

מדוע המטבע נראה כך? ישנן מספר אפשרויות, אך נראה כי הדבר נובע משילוב בין שחיקת הרושמה המקורית, שיחזור הדגם בצורה מרושלת באמצעות גילוף הרושמה מחדש, ושימוש אינטנסיבי במטבע. ניתן לראות כי צד הפנים, שהדגם שלו בולט יותר, ובו היה אמור להופיע דגם האלה אתנה, שחוק עד כדי כך שלא ניתן לזהות דבר והוא התעצב לצורה כיפתית.

כלל המטבעות היו בשימוש רב, לא רק טיפוס זה. מדוע, אם כן, הצורה הכיפתית והשחיקה הזו? ניתן להניח כי בשלב מסויים הסתפקו בצורה הכיפתית ובדגם העוף הדורס לשם זיהוי המטבע ודבר זה היה כבר זניח בשימוש היומיומי. כך הפך המטבע להיות סוג של בצע כסף פשוט שהמשיך להיות מועבר בשוק מיד ליד, וזוהו באמצעות הכיפה שלו ודמות החיקוי האתונאי.

איור 2: מטבע "אדומי", מאה 4 לפנה"ס. צד פנים: 'כיפה' ללא דגם (אולי פני האלה אתנה). גב: דורס לילי (חיקוי דגם אתונה) מתוך:

Silver Dome-shaped Coins from Persian-period Southern Palestine-
Haim Gutler, Oren Tal, Peter Van Alfen

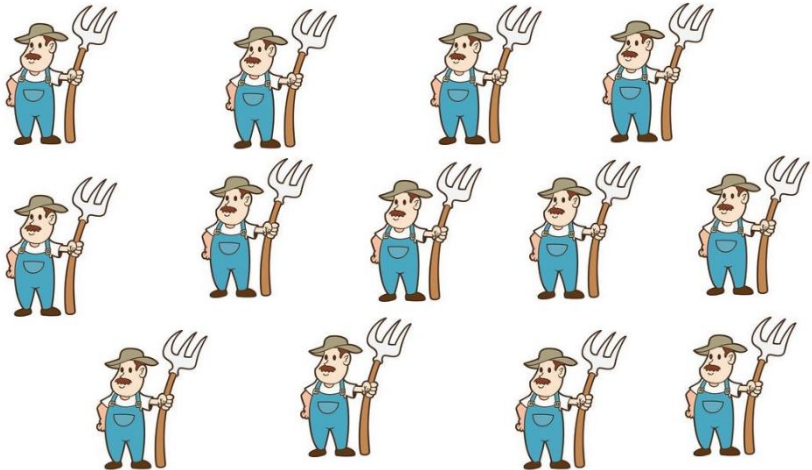
איור 1: מטבע אתונאי, מאה 4-5 לפנה"ס. צד פנים: פני האלה אתנה. גב: דורס לילי, עלי זית וכיתוב 'ΑΘΕ'

החידה החודשית

חידה : ארז גירון

חידת החודש: "נכתבו על ידי רופא".

התשובה נמצאת במהופך

(ס"הטטט זא) סולקזט לזח-טמוקז: טלוטט וטטט

דיר ארז

אוניברסיטת בר-אילן
הפקולטה למדעי היהדות

המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה
ע"ש מרטין (זוס)